

Eugen Lungu este lector universitar la Universitatea Titu Maiorescu din București, Facultatea de Științele Educației, Comunicare și Relații Internaționale, specializat în Studii de securitate, Analiza conflictelor internaționale, Studii de arie și Politică externă și diplomație. A absolvit Școala de ofițeri de artilerie „Ioan Vodă”, Academia de Studii Economice din București, un master în Politici publice și integrare europeană/SNSPA, un doctorat în Relații internaționale/SNSPA și Studii postdoctorale în cadrul SNSPA, în domeniul relațiilor internaționale. A participat la operații militare în sprijinul păcii în Albania (1997), Afganistan (2002) și Kosovo (2004). Este autor al lucrării „Zece ani de turbulențe în securitatea lumii. 2001-2011”, volum care a primit premiul „Locotenent-colonel Mircea Tomescu” al Revistei Gândirea Militară Românească (2013), coordonator al volumelor „Federația Rusă și echilibrul de putere în secolul al XXI-lea” (2019), „Puterea și influența Statelor Unite în politica mondială. Repere istorice și geopolitice ale perioadei 1945-2020” (2020), „China și ordinea mondială multipolară în secolul al XXI-lea” (2022) și „Geopolitica Turciei în secolul al XXI-lea. Strategii, conflicte și ambiții globale” (2025). Este autor de studii științifice și a peste 80 de articole în domeniul relațiilor internaționale și studiilor de securitate, publicate în cărți și reviste din țară și în străinătate.

EUGEN LUNGU

**MODERNIZARE POLITICĂ
ȘI SECURITATE ÎN ORIENTUL
MIJLOCIU ȘI AFRICA DE NORD.
EȘECURI ȘI PROVOCĂRI
ÎN ȚĂRI ALE LUMII ARABE**

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

Cuprins

LISTA ABREVIERILOR	11
CUVÂNT ÎNAINTE de prof. univ. dr. Adrian Năstase	13
Introducere.....	21
1. STATELE ARABE DIN SPAȚIUL GEOPOLITIC MENA ȘI PRINCIPIIILE ȘCOLII REALISTE	40
2. DIMENSIUNEA TEORETICĂ A PROCESULUI DE MODERNIZARE	52
2.1. Definirea conceptului de modernizare din perspectiva raportului dintre societatea tradițională și cea modernă	52
2.2. Modernizarea și globalizarea în epoca actuală.....	83
3. MODERNIZAREA POLITICĂ ÎN ȚĂRILE ARABE DIN AFRICA DE NORD ȘI ORIENTUL MIJLOCIU	92
3.1. Tradiție și modernizare politică în țările arabe din Africa de Nord și Orientul Mijlociu	92
3.2. Islamul politic și democrația în statele arabe din spațiul geopolitic MENA.....	112
3.2.1. Islamul politic-factor al schimbării în lumea arabă	112
3.2.2. Islamul politic în țările arabe care au înlăturat regimurile autocratice în cadrul Primăverii Arabe.....	144

4. PRIMĂVARA ARABĂ ȘI NEVOIA DE MODERNIZARE A
ȚĂRILOR ARABE DIN ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA DE
NORD..... 172

4.1. Necesitatea proceselor de modernizare politică în
țările arabe ale Africii de Nord și Orientului Mijlociu..... 172

4.2. Primăvara Arabă - succese și eșecuri ale
modernizării politice în Egipt, Tunisia și Libia 194

5. MODERNIZARE ȘI SECURITATE ÎN SPAȚIUL GEOPOLITIC
MENA. DILEME ALE STATELOR ARABE DIN PERSPECTIVA
PRINCIPIILOR REALISTE 209

5.1. Principii ale gândirii realiste și tabloul securității în
Africa de Nord și Orientul Mijlociu 209

5.2. Repere privind violența armată și modernizarea
politică în Irak și Siria 226

5.2.1. Irakul – elemente cu privire la violența armată și
modernizare politică post- Saddam Hussein..... 226

5.2.2. Siria – repere ale războiului civil și dileme ale
modernizării politice..... 246

5.3 Realismul actorilor extra-regionali și dinamica de
securitate în spațiul geopolitic MENA..... 289

5.3.1. Câteva repere ale politicii externe a Statelor
Unite ale Americii în spațiul geopolitic MENA după 11
septembrie 2001 293

5.3.2. Federația Rusă - interese strategice și
expansiune geopolitică în statele arabe din MENA
începând cu primii ani ai noului mileniu 337

5.3.3. China și diplomația resurselor în statele arabe
din spațiul geopolitic MENA 372

6. LIBIA - DE LA AUTOCRAȚIE ȘI ÎNCERCAREA DE
RECONSTRUCȚIE POLITICĂ LA RĂZBOIUL CIVIL..... 397

6.1. Libia regimului Gaddafi - de la autocrație la războiul
civil..... 398

6.2. Intervenția Alianței Nord-Atlantice în conflictul din
Libia..... 406

6.3. Conflictul libian. O pagină în dosarul intervențiilor
umanitare 417

6.4. Libia post-Gaddafi-o nouă perspectivă a
modernizării politice..... 423

POSTFAȚĂ de prof. univ. dr. Adrian Severin 453

BIBLIOGRAFIE 476

Introducere

Contextul internațional actual, în care procesul globalizării accelerate influențează în proporții diferite statele întregii planete, evidențiază rolul crescând al țărilor arabe din Orientul Mijlociu și Africa de Nord în afacerile internaționale, la nivel regional, cât și global. Tot mai mulți autori au remarcat, în ultimii ani, influența acestor țări în afacerile globale contemporane pe fondul creșterii accentuate a interdependențelor economice și de securitate între statele lumii, precum și accelerării proceselor de globalizare. În același timp, influența exercitată în sfera globală de către țările arabe ale celor două regiuni are drept cauză situația complexă de securitate existentă în Orientul Mijlociu și Africa de Nord, pe de o parte, dar în mod deosebit rolul major pe care-l joacă statele lumii arabe în contextul securității energetice globale, pe de altă parte. Altfel spus, balanța energetică la scară globală, privită doar din perspectiva contribuției petrolului și gazelor naturale, este puternic influențată de producția țărilor arabe din Orientul Mijlociu, la care se adaugă cea extrasă din țările arabe ale Africii de Nord, a cărei pondere devine tot mai importantă¹. În acest sens, reflecțiile lui Hans Morgenthau despre natura politicii mondiale, deși au o vechime de peste trei sferturi de secol, încă își păstrează actualitatea: „Petrolul nu mai este doar una din multele materii prime importante în măsurarea puterii naționale. El a devenit un factor material a cărui simplă

¹ Conform U.S. Energy Information Administration (EIA), rezervele cele mai mari de petrol din Africa sunt deținute, în ordine, de Libia, Nigeria și Algeria, pe site-ul <http://www.eia.doe.gov/countries/cab.cfm?fips=LY>;

poze amenință să răstoarne modelele vechi de secole ale politicii internaționale”². Așadar, considerăm că, chiar și în condițiile actuale, în analiza puterii naționale, petrolul continuă să confere un avantaj strategic, economic și politic. Țările care controlează resurse mari de petrol au capacitatea de a influența piețele energetice globale și de a-și extinde influența geopolitică.

Creșterea rolului statelor arabe din Orientul Mijlociu și Africa de Nord în securitatea energetică globală a devenit evidentă în contextul războiului din Ucraina. Conflictul militar din Europa de Est a perturbat semnificativ piețele globale de energie, accentuând importanța resurselor energetice din statele arabe ale Orientului Mijlociu și Africii de Nord. Având în vedere poziția importantă ocupată de Federația Rusă în piața globală a energiei precum și pierderea masivă de parteneri europeni de către Moscova după 24 februarie 2022, s-a accentuat importanța statelor arabe din Orientul Mijlociu și Africa de Nord în asigurarea securității energetice globale. Diversificarea surselor de energie, creșterea capacităților de producție și export, stabilizarea piețelor globale și investițiile în infrastructură și tehnologii avansate au consolidat rolul acestor state arabe ca furnizori esențiali de energie.

Tematica acestei cărți, pe care o propunem tuturor celor pasionați de politica mondială actuală, se înscrie în domeniul relațiilor internaționale, dar pentru a facilita o înțelegere cât mai bună a problematicii fiecărui capitol, am utilizat instrumente teoretice și elemente explicative aparținând și altor discipline cum ar fi studiile de securitate, geopolitica, sociologia relațiilor internaționale, analiza conflictelor internaționale, istoria relațiilor internaționale și studiile strategice. Astfel, obiectivul central al acestei lucrări îl

reprezintă analiza proceselor incipiente de modernizare politică, declanșate de Primăvara Arabă, dintr-o serie de țări arabe din Africa de Nord și Orientul Mijlociu, dar și a problemelor de securitate care au apărut în lumea arabă, începând cu anul 2011.

Având în vedere abordările extinse și multidimensionale pe care le regăsim în numeroase lucrări din câmpul științelor sociale care vizează tema modernizării, am orientat analiza proceselor de modernizare din țările lumii arabe în mod deosebit asupra domeniului politic. Astfel, pornind de la clarificarea principalelor aspecte teoretice referitoare la modernizarea politică din interiorul statelor, ne focusăm în cadrul acestei cărți pe analiza procesele incipiente de modernizare politică din câteva state ale lumii arabe, în contextul Primăverii Arabe³, în mod deosebit pe Tunisia, Egipt și Libia. Mai mult, avem în vedere prezentarea unor elemente distinctive ale proceselor de modernizare politică, de la stat la stat, în anii care au urmat Primăverii Arabe, în contextul trecerii de la fostele regimuri autoritare la sisteme politice mai deschise, prin implementarea unor elemente reformiste, pe care le regăsim în democrațiile liberale.

Radiografierea proceselor incipiente de înnoire politică din unele state arabe, în primii ani de după Primăvara Arabă, ne oferă primele informații menite să clarifice, într-o anumită măsură, teza compatibilității valorilor culturale și religioase islamice cu normele și principiile democrațiilor liberale. Din această perspectivă, am optat pentru o analiză mai cuprinzătoare a problemelor politicii interne din statele arabe

³ „Primăvara Arabă” este denumirea generică pentru o serie de proteste și revolte populare care au avut loc în mai multe țări arabe din Orientul Mijlociu și Africa de Nord, începând din decembrie 2010. Mișcările au fost declanșate de nemulțumiri profunde legate de guvernările autoritare, corupția endemică, șomajul ridicat și condițiile economice precare.

² Hans J. Morgenthau, *Politica între națiuni*, Editura Polirom, Iași, 2007, p.156;

studiate, abordând complexitatea proceselor de tranziție politică din acele țări arabe, remarcând și dificultățile în implementarea unor reforme democratice într-un context regional marcat de conflicte interne și externe. În același timp, lipsa unor infrastructuri democratice specifice democrațiilor liberale, dar și existența unor interese politice și economice divergente ale actorilor politici interni și externi, sunt aspecte care au dobândit un plus de atenție în analiza proceselor incipiente de modernizare politică din țările lumii arabe.

Pornind de la tematica de ansamblu pe care o analizăm în cadrul acestei lucrări, trebuie să subliniem faptul că, dacă în prima parte am tratat o serie de aspecte semnificative ale debutului modernizării politice din unele state arabe, evidențiate în contextul Primăverii Arabe și în anii care au urmat, în cealaltă parte a lucrării am dedicat-o prezentării problematicei securității regionale. De ce prezintă interes tema pe care o dezvoltăm în această lucrare? Considerăm că, deși a crescut numărul lucrărilor de relații internaționale, an de an, care abordează diverse aspecte privind statele arabe ale Orientului Mijlociu și Africii de Nord, în spațiul românesc sunt puțini autori care au creat lucrări având această tematică. Dacă avem în vedere aprecierea lui Mustapha Kamel Al-Sayyid, în 2009, „Lumea arabă a devenit un puzzle interesant pentru cercetătorii din domeniul științei politice. Multe dintre tendințele care par a fi operative în alte părți ale lumii nu s-au repetat în țările arabe”⁴, putem spune că ineditul unor evenimente care se petrec în țările arabe din Orientul Mijlociu și Africa de Nord, oferă în continuare numeroase teme de cercetare pentru autorii pasionați de studiul politicii internaționale.

⁴ Mustapha Kamel Al-Sayyid, *The incomplete narrative of Arab democratization*, Taiwan Journal of democracy, Volume 6, Nr 1, Julz 2010, p. 185.

Pentru a oferi cititorului informațiile primare despre actorii statali la care ne vom referi în cadrul acestui studiu, precizăm că Africa de Nord și Orientul Mijlociu cuprinde țări arabe, dar și nearabe, iar tematica pe care o abordăm în această carte vizează grupul de state arabe din cele două regiuni. Astfel, conform surselor geografiei politice, cele două regiuni cuprind 16 țări arabe, astfel: 5 țări arabe în Africa de Nord (Algeria, Egipt, Libia, Maroc, Tunisia) și 11 țări arabe în Orientul Mijlociu (Arabia Saudită, Bahrain, Emiratele Arabe Unite, Irak, Iordania, Kuweit, Liban, Oman, Qatar, Siria, Yemen). Aceste țări arabe, alături de alte state nearabe, fac parte din aria geopolitică care poartă denumirea de MENA5 (Middle East&North Africa), acronim utilizat în sfera relațiilor internaționale, în mediul academic, precum și în cel militar. Având în vedere aria geopolitică extinsă a lumii arabe, dar și necesitatea unei exprimări riguroase privind delimitările geografice și geopolitice, utilizăm în continuare expresia „țările arabe din spațiul geopolitic MENA”, cu referire cele 16 entități statale enumerate mai înainte sau, în funcție de context, la unul dintre statele arabe analizate. De asemenea, ținând seama de diversitatea comunităților arabe din această arie geopolitică, trebuie să remarcăm faptul că spațiul MENA conține și Teritoriile palestiniene/Autoritatea Națională Palestiniană (ANP)⁶, regiune politică autonomă locuită majoritar de către palestinieni arabi, dar care nu constituie un obiectiv al acestui studiu științific. Totuși, ținând seama de implicațiile procesului de pace israeliano-palestinian asupra

⁵ Conform literaturii de specialitate, spațiul geopolitic MENA are în componere două regiuni: Africa de Nord și Orientul Mijlociu. De asemenea, în aria geopolitică MENA sunt incluse și Iranul, Israelul precum și Autoritatea Națională Palestiniană.

⁶ Autoritatea Națională Palestiniană (ANP) a primit statutul de entitate cu rol de observator nemembru al ONU, în urma votului Adunării Generale a ONU din data de 29 noiembrie 2012.

securității regionale și globale, pe parcursul studiului, în funcție de problematica analizată, facem și unele conexiuni de ordin teoretic cu problematica acestui conflict nesoluționat și formulăm anumite opinii cu privire la efectele resimțite de statele arabe în planul securității interne, ca urmare a impasului la care s-a ajuns în rezolvarea problemei palestinienilor. De asemenea, în cadrul studiului, pornind de la complexitatea situației de securitate din MENA, determinată de raporturile de securitate dintre toate statele celor două regiuni, vom face o serie de referiri și la două state nearabe din acest spațiu geopolitic: Israelul și Iranul.

O abordare specială în cadrul acestei cercetări științifice privește Siria, țară arabă care a fost cuprinsă de un război civil aproape un deceniu și jumătate, conflict încheiat la 8 decembrie 2024. Astfel, având în vedere că regimul autocratic al președintelui Bashar al-Assad a fost răsturnat, sunt multe semne de întrebare legat de modelul politic pe care-l vor urma sirienii, specialiștii manifestând rezerve cu privire la modul în care se va contura noul traseu politic al Siriei, având în vedere complexitatea provocărilor interne și influențele externe imprevizibile.

Precizăm, de asemenea, că tematica pe care o propunem prin această carte este una complexă, ceea ce face ca anumite subiecte să nu fie dezvoltate și analizate în volumul și în formatul pe care și le-ar dori fiecare cititor. Așadar, se impune să precizăm că vom analiza procesele incipiente de modernizare politică, în mod deosebit în Tunisia, Egipt și Libia, dar și problematica complexă a securității spațiului MENA, având în vedere multitudinea raporturilor de securitate dintre țările arabe ale acestui spațiului geopolitic, cu accent deosebit pe Irak, Siria și Libia.

Dacă Egiptul a cunoscut revolte populare din cadrul Primăverii Arabe, culminând cu eliminarea regimului

autocratic, evenimentele care au cuprins Libia și Siria au fost mult diferite, chiar dacă toate aceste state au fost cuprinse de Primăvara Arabă. Astfel, atât Libia, cât și Siria au fost cuprinse de războaie devastatoare după Primăvara Arabă, care au dus la instabilitate prelungită și distrugerii masive, cu implicații regionale și internaționale majore. În același timp, Irakul, chiar dacă nu a cunoscut o Primăvară Arabă în sensul clasic, similar cu alte țări precum Egipt, Libia sau Siria, a fost, însă, influențat de acel val de revolte populare și a avut propriile sale mișcări de protest în acea perioadă. Acest stat arab, încă se mai află într-o stare de instabilitate politică și violențe cauzate de războiul declanșat în 2003, când Saddam Hussein a fost răsturnat de la putere de către o coaliție condusă de Statele Unite ale Americii.

Așa cum am remarcat mai înainte, Irakul nu a cunoscut o Primăvară Arabă în sensul unei revoluții majore, sau răsturnarea regimului, însă evenimentele din regiune au avut un impact indirect asupra dinamicii politice și sociale din țară, accentuând tensiunile interne și contribuind la o instabilitate pe termen lung. Chiar dacă valul revoltelor populare ale Primăverii Arabe nu au cuprins și Irakul, trebuie remarcat faptul că situația acestui stat arab este singulară în lumea arabă: este unica țară din Orientul Mijlociu care într-un sfert de veac de la încheierea Războiului Rece s-a confruntat cu două războaie majore pe teritoriul său, în anii 1990 și 2003, luptându-se cu coaliții de forțe militare conduse de SUA. Ultimul război a determinat înlăturarea regimului autoritar al lui Saddam Hussein, creându-se oportunitatea pentru reforme democratice și modernizarea sistemului politic. Astfel, Irakul a făcut primii pași în direcția modernizării politice după 2003, prin introducerea unui sistem cu caracteristici democratice, alegeri libere și o Constituție federală dar, cu toate acestea,

progresele au fost limitate de corupție, sectarism, violență și influență externă.

Cadrul teoretic general de la care am pornit în elaborarea acestei lucrări se situează de partea teoreticienilor din domeniul relațiilor internaționale și științelor politice care consideră că țările arabe se pot moderniza din punct de vedere politic, social și economic, iar valorile specifice democrațiilor liberale și modelul cultural islamic nu se găsesc într-o relație profund antagonică. De asemenea, suntem într-o poziție divergentă cu acei teoreticieni din domeniul științelor politice care consideră că succesele obținute în domeniul democrației liberale de unele țări majoritar musulmane, cum este Turcia, Albania și Indonezia, finalmente se vor anula, confirmând teza imposibilității țărilor de religie islamică de a asimila valori ale democrațiilor liberale.

Încercăm pe parcursul acestui studiu să supunem atenției cititorilor o serie de evenimente și procese politice care s-au petrecut în state arabe, după Primăvara Arabă, pentru a aduce un plus de informații și a oferi mai multă claritate în legătură de teza enunțată anterior, cea a capacității societăților musulmane de a asimila, în mod treptat, valori specifice democrațiilor liberale. Instaurarea democrației în ultimul secol într-o serie de state musulmane de care aminteam anterior (Turciei, Albaniei și Indonezia) oferă o bază solidă de reflecție și demonstrează că Islamul nu este, prin definiție, incompatibil cu principiile democratice. Dar, spre deosebire de aceste trei state, lumea arabă are o serie de particularități care frânează apariția și consolidarea unor sisteme democratice: frontierele statale au fost adesea trasate artificial, fără a ține cont de structurile tribale, etnice și religioase preexistente; regimurile autocratice s-au consolidate după obținerea independenței, limitând libertățile politice; religia a fost folosită ca instrument politic pentru a consolida puterea elitei

conducătoare. În pofida acestor obstacole, lumea arabă a arătat semne de schimbare în contextul Primăverii Arabe, iar Tunisia este un exemplu că Islamul și democrația liberală nu sunt în totală opoziție. Deși rezultatele au fost diferite de la o țară la alta, Tunisia a reușit să construiască o democrație funcțională, cel puțin pentru o perioadă, arătând lumii că democrația este posibilă și în lumea arabă.

Discursul teoretic pe care-l propunem prin această carte este menit să ofere un răspuns argumentat acelor curente de idei critice, din spațiul occidental, cu privire la capacitatea societăților arabe de a se moderniza din punct de vedere politic, abordând problematica Islamului politic ca un factor al modernizării și schimbării în lumea arabă. Pe de altă parte, „În epoca contemporană-subliniază Muhammad Mumtaz Ali-în lumea musulmană au apărut multe tendințe (de exemplu, liberalismul, modernismul, revivalismul și secularismul), care încearcă să rezolve problemele sale complexe. Susținătorii lor precizează că soluțiile liberale și moderniste la problemele religiei și societății sunt importante și beneficiază de sprijin popular”⁷. De asemenea, o serie de elemente teoretice pe care le promovăm în cuprinsul acestei cărți reprezintă o abordare care se situează pe o poziție diferită de teza huntingtoniană conform căreia între țările creștine și cele ale lumii musulmane există o relație antagonică, expresia unui conflict intercivilizațional, care face imposibilă conviețuirea celor două lumi fără o confruntare permanentă.

Tematica acestei cărți este motivată de câteva elemente semnificative, aflate în conexiune. În primul rând, faptul că la sfârșitul anului 2010 a debutat Primăvara Arabă, când pentru prima dată după multe decenii de regimuri autoritare s-au declanșat numeroase revolte populare în marea majoritate a

⁷ Muhammad Mumtaz Ali, *Liberal Islam: An Analysis*, The American Journal of Islamic Social Sciences 24:2, 2007, p. 44.